

विद्या भवन बालिका विद्यापीठ

शक्ति उत्थान आश्रम लखीसराय

विषय संस्कृत      दिनांक 13-01—2021

वर्ग पंचम      शिक्षक राजेश कुमार पाण्डेय

एन० सी० ई० आर० टी० पर आधारित

गुण संधि -

‘आद्गुणः’ सूत्र द्वारा (स्वर) संहिता के विषय में अ/आ वर्ण से परे इ/ई, उ/ऊ, ँ/ॠ, लु वर्गों में से कोई वर्ण होने पर पूर्व - पर वर्गों के स्थान पर गुण संधि एकादेश (अ, ए, ओ) होता है। इनके क्रमशः

गुण संधि के 11 नियम होते हैं!

गुण संधि के उदाहरण -

(अ) अ+इ - ए

उप + इन्द्रः = उपेन्द्रः

गज + इन्द्रः = गजेन्द्रः

न + इति = नेति

देव + इन्द्रः = देवेन्द्रः

विकलः+ इन्द्रियः = विकलेन्द्रियः

राम + इतिहासः = रामेतिहासः

आ + इ = ए

महा + इन्द्रः = महेन्द्रः

तथा + इति = तथेति

(अ) यथा अ+ई = ए

+ इच्छम् = यथेच्छम्

यथा + इष्ट = यथेष्ट

गण + ईशः = गणेशः

सर्व + ईशः = सर्वेशः

सुर + ईशः = सुरेशः

दिन + ईशः = दिनेशः

आ + ई = ए

रमा + ईशः = रमेशः

गङ्गा + ईश्वरः = गङ्गेश्वरः

उमा + ईशः = उमेशः

महा + ईशः = महेशः

(आ) अ+उ = ओ

सूर्य + उदयः = सूर्योदयः

पर + उपकारः = परोपकारः

वृक्ष + उपरि = वृक्षोपरि

हित + उपदेशः = हितोपदेशः

पुरुष + उत्तमः = पुरुषोत्तमः

(इ) आ + उ = ओ

परीक्षा + उत्सवः = परीक्षोत्सवः

महा + उदयः = महोदयः

आ + उदकान्तम् = ओदकान्तम्

गङ्गा + उदकम् = गङ्गोदकम्

अ+ऊ = ओ

अत्यन्त + ऊर्ध्वम् = अत्यन्तोर्ध्वम्

एक + ऊन = एकोनः

गगन + ऊर्ध्वम् = गगनोर्ध्वम्

(ई) आ + ऊ = ओ

मायया + ऊर्जस्वि = माययोर्जस्वि

महा + ऊर्णम् = महोर्णम्

(ल) अ ऋ = अर्

कृष्ण + ऋद्धिः = कृष्णर्द्धिः

ग्रीष्म. + ऋतुः = ग्रीष्मतः

वसन्त + ऋतुः = वसन्ततः

राज + ऋषिः = राजर्षिः

(ए) आ+ऋ =अर्

महा + ऋषिः = महर्षिः

ब्रह्मा + ऋषिः = ब्रह्मर्षिः

महा + ऋद्धिः = महर्द्धिः

(ऐ) अ/आ ल = अल्

तव + लृकारः = तवलृकारः

मम + लृकारः = ममलृकारः

तव + लृदन्तः = तवलृदन्तः

